

Györkei Jenő

Magyar zsidók a Haza szolgálatában

„*M*agyarok vagyunk és nem zsidók, nem külön nemzetbeliek, mert mi csak akkor vagyunk külön vallásfelekezet, midőn imházainkban köszönetünket és legbensőbb hálánkat intézzük a Mindenhatóhoz, a hazára és reánk is árasztott kegyelmeiért, de az élet minden egyéb viszonyaiban honfiak, csak magyarok vagyunk.”

(*Magyar zsidók kiáltványa* – 1848. március 17-én)

Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1788. június 4-én vezették be a zsidók általános hadkötelezettségét. II. József uralkodó e felvilágosult rendeletével megelőzte a többi európai államot. A reformbarát zsidók örömmel üdvözölték az új törvényt. Lehetőséget láttak benne, hogy bizonyítsák képességeiket, és további lépést tegyenek a teljes jogegyenlőség felé.

Később, az 1848–49-es szabadságharcban jelentős számban vettek részt, ami azzal magyarázható, hogy az e küzdelemben való részvételükkel teljes polgári egyenjogúságukat várták.

Az 1848. július 11-i országgyűlés 200 000 újoncot szavazott meg. Igaz, ezt a számot a honvédség soha nem érte el, de annál nagyobb az érdemük azoknak, akik a haza hívó szavára önként és lelkesedéssel mentek harcba, és küzdöttek a magyar sza-

badságért. Köztük a magyar zsidók mindenütt szép számmal voltak jelen. Maga Kossuth mondta egyik beszédében, hogy „kétségtelen, a zsidók túl számarányukhoz vettek részt a honvédség dicsőséges küzdelmében”.

Nyolc zsidó őrnagy, harminc százados, huszonkilenc főhadnagy, hetvenhat hadnagy; három törzsorvos, harminckét fő- és huszonegy alorvos; 108 őrmester, 116 tizedes és 1400 közhonvéd vett részt a szabadságharcban. Később nagyrészüket büntetésből besorozták az osztrák hadseregbe.

A negyvennyolcas zsidó tisztek közt Schlesinger Lajos honvédszázados egyéni sorsa különösen figyelemre méltó. Nagykanizsán született, nyomdász mesterséget tanult, és a szabadságharc előtt az osztrák császári hadseregbe sorozták be. Egy olaszországi ezredben képezték ki. A forradalom hírére Türr Istvánnal együtt Piemontból megszökött, és Anglián át, küzdelmes úton hazajött. Klapka

alatt Komárom várában teljesített szolgálatot, Prágay János honvéd alezredes beosztottjaként. A kapituláció után Hamburgba, majd Angliába, innen pedig Amerikába ment.

A magyar emigráns honvédek közt ő volt az első, aki 1851-ben csatlakozott Kubának, az USA által támogatott annexionista felszabadító mozgalmához, a spanyol gyar-

Istentisztelet a 44. gyalogezrednél, az orosz fronton

mati uralom elleni harcra. 1851. augusztus 1-én Prágay Jánossal, több különböző nemzetiségű harccossal, közöttük mintegy száz volt magyar honvéddal, Las Pozas kubai halászfalu közelében partra szálltak. A kubai kísérlet balul ütött ki. A partraszállás során sokan, köztük Prágay János is elesett, míg a többiek spanyol fogságba kerültek. A foglyok közül ötvenet Havannában kivégeztek. A mintegy száz magyarból mindössze tizenkettő élte túl a kubai kalandot, köztük Schlesinger Lajos. Őket tízesztendei várfogságra ítélték, amit Afrikában, spanyol Marokkóban kellett letölteniük. Higanybányában dolgoztatták őket.

Schlesinger a legnehezebb körülmények közt sem vesztette el hitét a szabadulásban. 1852. április 24-én a ceutai vár faláról a tengerbe vetette magát, majd egy angol hajó fedélzetén Gibraltárba érkezett. Innen Londonba, majd Liverpoolon át ismét Amerikába hajózott. New Yorkba érkezve az *U. S. Democratic Review* magazin 1852. szeptember–november havi számaiban megjelentette a kubai kalandról szóló emlékiratát.

Később Costa Ricában kávéültetvény-birtokos lett. Klapka György 1886-ban megjelent emlékiratában azt írja, hogy „Schlesinger fogságba jutott és kimondhatatlan kínok átszenvedése után, mégis kimenekült... Costa Ricában él, s a leggazdagabb kávétermelők egyike.” 1885-ben Párizsban telepedett le. Később különféle dél-amerikai etnográfiai tárgyakat küldött Budapestre, a Nemzeti Múzeumnak, egyszer fiával is hazalátogatott. 1906. április 29-én Párizsban halt meg.

*

Az 1867-es kiegyezést követően két alaptörvény döntő módon befolyásolta az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő zsidóság életét. Az egyik, az államilag elismert vallásfelekezetek egyenlő jogállásának a kimondása volt, míg a másik a véderőtörvény, mely az általános hadkötelezettség elvét fektette le.

E törvények hatására, kimutatható módon mind nagyobb százalékarányban tűntek fel a hadsereg soraiban az izraelita vallású, zsidó származású hivatásos katonák, akik magyar anyanyelvűnek vallották magukat.

1910-ben a Monarchia összlakosságának öt százaléka volt zsidó, míg a hadseregben, a növekvő amerikai kivándorlás következtében számarányuk csak három százalék. De így is jelentős az a statisztikai

adat, hogy Magyarországon a keresőképes zsidó lakosságnak egy százaléka választotta a hivatásos katonai pályát vagy a katonai tisztviselői karriert.

1918-ig, az első világháború végéig a magyar honvédség kötelékében több mint tíz zsidó ért el tábornoki rendfokozatot. Ezek közt a legkiemelkedőbb személyiség Hazai Samu, aki 1851. december 26-án Rimaszombaton született. 1873-ban vult be a Ludovika Akadémiára, ahol hamarosan kitűnt átlagon felüli képességeivel. Majd a Ludovika után elvégezte Bécsben a hároméves császári és királyi „hadiskolát”, mely a mai fogalmak szerint vezérkari akadémiának felelt meg. Ilyen előzmények után, 1886-ban főhadnagyi rendfokozatban a honvédelmi minisztériumba került. 1889-től százados és a Ludovika Akadémia, majd a honvéd törzstiszti iskola tanára. 1895-ben őrnagy, 1897-ben alezredes, 1900-ban vezérkari ezredes és a törzstiszti iskola parancsnoka. 1904-ben a honvédelmi minisztérium csoportfőnökévé nevezték ki. E beosztásában nagy érdemeket szerzett a honvédelem fejlesztése terén. 1907-ben tábornok, majd 1910-ben a Khuen–Héderváry-kormány honvédelmi minisztere, tábornagyi rendfokozatban.

Hazai Samu nevéhez honvédelmi minisztersége idején kiadott törvények egész sora fűződik. Így a modern katonai büntető eljárásról szóló, a háború esetére való rendkívüli kormányzati intézkedésekre vonatkozó törvényjavaslatok és a véderőreform törvénybe iktatása – mind az ő érdeme. Mindezért, 1912-ben Ferenc József uralkodó bárói rangra emelte, majd 1916-ban vezérezedessé léptette elő. Érdemei elismerésül számos hazai és külföldi kitüntetést kapott. 1917-ig volt honvédelmi miniszter, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének utánpótlási főnöke lett. Ugyanakkor a uralkodótól a szegedi 46. gyalogezred tulajdonjogát kapta.

Báró Hazai Samu

Az összeomlás után nyugalomba vonult, majd a proletárdiktatúra alatt túszként tartották fogva. 1920-tól számos bank és vállalat igazgatósági tagja, a Magyar Katonai Írók Körének első elnöke. Emellett kitűnő szakíróként is megállta a helyét, évekig szerkesztette a Ludovika Akadémia évkönyvét. Clausewitz munkáit is ő fordította le magyarra.

1927-től a felsőház tagja. 1938-ban, nyolcvanhét éves korában halt meg.

*

Sióagárdi Zöld Márton

A világháború ismert ezredese Zöld Márton, akit később maga Horthy Miklós kormányzó léptetett elő tábornokká. 1865. április 25-én született Szekszárdon. Eredeti neve Grün Móríc, melyet 1914-ben változtatott Zöld Mártonra. Középiskoláit Pécsen és Székesfehérvárott, a Ludovika Akadémia után a törzstiszti iskolát Budapesten végezte. A háború kitörésekor

Gyulán szolgált, s innen vonult el népfelkelő zászlóalj élén a dalmáciai hadszíntérre, ahol nevének hírt és dicsőséget szerzett. Később, mint ezredparancsnok a szerb arcvonaltól az orosz frontig mindenhol megfordult. Haditetteiért Ferenc József vaskorona-renddel tüntette ki. Ekkor kapta a sióagárdi nemesi előnevet. Az összeomláskor ezredét az olasz frontról teljes rendben és fegyelemben, szervezeten hozta haza. 1918-ban Szegeden belépett a nemzeti hadseregbe.

Zöld Márton volt a Magyar Királyi Honvédség egyetlen izraelita vallású tábornoka. A honvédségtől 1920-ban, 55 éves korában vált meg, amikor egyenruha-viselési joggal nyugállományba vonult. A zsidótörvények bevezetése után egyenruháját többször tüntetőleg viselte. A Dohány utcai zsinagógában nemegyszer egyenruhában jelent meg, vagy a sárga csillagot viselő leányával, teljes tábornoki díszben az Andrássy úton karonfogva sétált. Fiát, aki Magyarország többszörös vívóbajnoka volt, 1942-ben mint munkaszolgálatost vitték ki a

keleti arcvonalra. A doni hadsereg roncsaival 1943-ban tért haza, majd 1944-ben ismét elvitték. 1945 után ügyvédként dolgozott.

Zöld Márton tábornokkal kapcsolatban Pogány Imre ezredes, a kormányzó katonai kabinetirodájának munkatársa, 1992. március 12-én kelt visszaemlékezésében a következőket írta:

„Az összeomlás előtt, az 1944. október 15-ike előtti napokban történt, hogy az ügyeletes folyosótestőr jelentette:

– Ezredes úr, egy díszbe öltözött tábornok van az ajtaja előtt.

Kinyitom az ajtót, és beesik egy tábornok. A testőrrel fotelba ültettük, és ekkor kezdett el beszélni.

– Zöld Márton vagyok. Reggel óta járom a hivatalokat. Ezredes úr főnöke már nincs az irodájában, ezért idejöttem. Ma éjfél felé kopogtak az ajtómon. Én ágyban fekvő beteg vagyok, a lányom ápol. Férje a fronton van, munkaszolgálatos és párhónapos kisbabájuk van. A két rendőr elvitte a lányomat a babával együtt. A kormányzóhoz akarok menni, kérni, hogy segítsen. Kérem, hogy segítsen, ezredes úr.

Odamentem a telefonhoz, és kértem a kormányzó urat.

– Mi van, Pogány? – kérdezte Horthy.

Elmondtam Zöld kérését.

– Azonnal hívd fel a Belügyminisztériumot – utasított a kormányzó.

Kértem a belügyi államtitkárt, Endre Lászlót, és közöltem a kormányzó úr parancsát, hogy Zöld Márton leányát a kisbabával együtt azonnal szállítsák haza. Ezek után a tábornokot hazaküldtem.

Délután öt órakor szól a telefonom:

– Ezredes úr, a lányom a babával együtt hazajött.*

Zöld Márton tábornok 1946 márciusában hunyt el. Ügyvéd fia 1956 után elhagyta az országot, és családjával együtt az Egyesült Államokban telepedett le. Zöld Márton tábornok unokája, aki már az USA-ban nevelkedett, később West Pointra került katonaiskolába, és ma Green néven az USA hadseregének ezredese.

*

Egy másik híres zsidó tábornok Bauer Gyula. A Komárom megyei Tatán, 1862. augusztus 25-én született. 1882-ben, hadapródi rangban a császári

* (Pogány Imre visszaemlékezése Gosztonyi Péter Archívumában, Bern, 1992/325 szám alatt.)

és királyi 12. gyalogezrednél kezdte a hivatásos tiszti katonai pályát. Kiváló céllövő és elsőrangú lovas hírében állt. Egy ízben, még a világháború előtt, Montenegrón és Albánián keresztül egy harmincnapos felderítő lovaglásért a 15. hadtest írásbeli dícsérő elismerését kapta.

1914-ben a császári és királyi 44. gyalogezred álmányába került. A világháború kitörése alezredesi rangban itt érte. 1915-ben lépett elő ezredessé, és a 44. gyalogezred parancsnoka lett. Hervadhatalan érdemeket szerzett ezrede élén. 1917-ben Ferenc József Vaskorona érdemrenddel tüntette ki, mellyel nemesi cím járt. Ekkor kapta a krupieci előnevet.

Az 1918-as novemberi összeomlás idején, amikor minden kötelék felbomlott, eszményi katonai kötelességtudását mindenek fölé helyezve, a piavei harctérről személyesen vezette haza a 44. gyalogezredet, teljes felszereléssel Kaposvárra. A róla szóló katonadalt még a két világháború közt is énekeltek Somogyban.

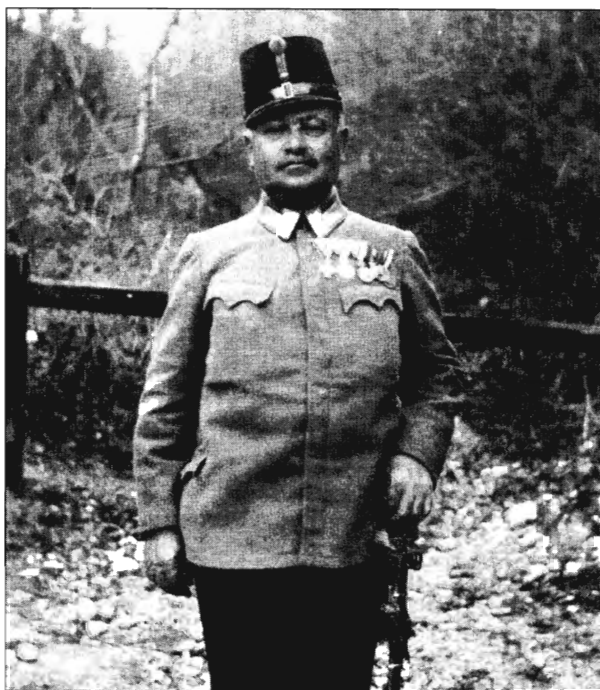
Bauer Gyula 1919-ben vonult nyugdíjba. Kiváló szolgálatáért, érdemei elismerésül 1921-ben vezérőrnaggyá léptették elő.

*

Tábornokok voltak még: pilisi Kornhaber Adolf tábornoszernagy, görlei Inselt Manó vezérőrnagy, borcsewszkai Léderer Henrik altábornagy, lovag Schweitzer Ede altábornagy, nemes Schwartz Károly vezérőrnagy, nemes Vogl Simon vezérőrnagy, nemes Weichert Andor vezérőrnagy, a haditengerezet gépmű-főparancsnoka.

*

Sebes [Lipót] Ferenc honvéd alezredes szintén ismert személyisége az első világháború csataterének. Eredeti neve Spät volt: a tizenegy gyermekes Spät Jakab és Schreiber Kati házasságából negyediknek, 1856. július 25-én, Szarvason látta meg a napvilágot. Kora gyermekségében megmutatkozott a katonai pálya iránti érdeklődése. Egyik legkiválóbb növendéke volt a Ludovika Akadémiának, ahol 1882. szeptember 1-én avatták, az akkori gyakorlatnak megfelelően hadapróddá. 1885. szeptember 1-én, háromévi csapatszolgálat után, hadnaggyá előlépve a debreceni 3. honvéd gyalogezredhez került. 1898-ban nevét Sebesre magyarosította. A világháborút a szerb, az orosz és az olasz harctereken küzdötte végig. Vitézsége elismerése-

Szarvasi Sebes [Lipót] Ferenc

ként számos magas kitüntetésben részesült. Többek között 1916-ban a montenegrói arcvonalon, az 1747 méter magas Lovćen csúcs elfoglalásáért a Vaskorona-rendet s vele „szarvasi” előnévvel nemességet kapott.

Nyugdíjba menetele előtt ezredessé léptették elő. Kápolnásnyéken élt, ahol 1926-ban, hetvenéves korában halt meg.

*

Külön szólni kell az első világháború zsidó katonáorvosairól. Jelentőségüket nemcsak számuk, de az a tény is bizonyítja, hogy száznegyvenhét zsidó hitű, izraelita vallású katonáorvos részesült magas kitüntetésben. Arany vitézségi érmet, a Ferenc József-rend tiszti, illetve lovagkeresztjét vagy a Signum Laudist kapták elismerésül.

A Lipót-rendet Herzog Miksa I. osztályú törzsorvos, míg a Vaskorona-rendet Pollák Joachim, Rasofszky József és Schäffer Aladár érdemelte ki. A hősi halált halt orvosok közt találjuk Langfelder Artur törzsorvost és Weil Gusztáv I. osztályú fő-törzsorvost.

A háború első hősi halottjai közt volt Krausz Emánuel, az 52. gyalogezred parancsnoka. Dömény Lajos budapesti ügyvéd, a cionista mozgalom egyik

vezetője, Berényi Armond századparancsnok, akitől parancsnoka mondta: „halála ezredünk történetében mint a hősi erények egyik kimagasló példája fogja a megboldogult nevét megörökíteni”.

A zsidó katonák helytállását bizonyítja, hogy a Lipót-rend lovagkeresztjét heten; a Vaskorona-rendet ötvenegyen, míg a Ferenc József-rend tiszti keresztjét harmincan kapták meg, többek közt Lemberger Samu rabbi „az ellenség előtt tanúsított hősie viselkedéséért” nyerte el a lovagkeresztet a kardokkal. Rabinovits Jakab tábori rabbit az arany érdemkereszttel tüntették ki.

Az Országos Statisztikai Hivatal 1922-ben tízezerre becsülte a világháborúban elesett zsidó katonák számát. Csupán Budapesten négyezer zsidó hősi halottat anyakönyveztek. A rákoskeresztúri zsidó temetőben kétezren alusszák örök álmukat.

*

A zsidóság elleni antiszemita agitáció már az első világháború alatt elkezdődött. Politikai okokból igyekeztek kicsinyíteni a zsidó katonák bátorságát, helytállását. Azzal a váddal illették őket, hogy kibújnák a katonai kötelezettség alól. A király, a főhercegek és a leghíresebb hadvezérek siettek ekkor a zsidóság becsületének védelmére.

IV. Károly király még trónörökös korában így nyilatkozott a csernovitzi hitközség küldöttsége előtt: „A zsidó lakosság igen hazafias. Mi ezt neki sohasem fogjuk elfelejteni.”

Majd 1916. december 11-én a következőket mondta: „A zsidóság a jelenlegi nagy időkben áldozatkészen járult vérével és vagyonával az Isten kegyes segítségével elért sikerek kivívásához.”

1917. április 14-én újból leszögezte: „A zsidóság a fronton is mindig híven teljesítette kötelességét. Köszönöm a magam és a hadsereg nevében.”

József főherceg 1915. január 15-én nyilatkozta: „Igen sok alkalmam volt a zsidó hitvallású katonákat megfigyelni, és nem láttam különbséget közöttük és más katonáim között; hősiességük bámulatos, elszántságuk minden dicséreten felül áll. Magyar fiúk közt mint igaz magyarok, vállvetve küzdöttek a vérengző szerbek és a hatalmas orosz ellen, a dicsőségben egyenlő részük van hős bajtársaikkal. A legkiválóbb hősök között nem egy a magyar zsidó.

Nemegyszer láttam saját szememmel a legrettegetesebb küzdelmek kétségbeesett tusáiban őket, és emelt lélekkel bámultam a közös vitézséget, mely-

ben minden hazafi egybeolvadt és egyaránt kivette részét valláskülönbség nélkül.

A zsidó is megmutatta, hogy olyan jó hazafi és vitéz katona, mint bárki más.”

Báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, volt honvédelmi miniszter nyilatkozta: „A hősök kultuszával új hősöket is nevelünk, ezekre az államfenntartó és biztosító támaszokra – éspedig zsidó hősökre is – szerencsétlen, kicsiny országunk most inkább rászorul, mint valaha.”

Gömbös Gyula miniszterelnök, képviselőházi bejelentő beszédében nyilatkozta: „Én láttam a háborúban zsidó hősöket, ismerem olyanokat, akiknek arany vitézségi érmük van és tudom, hogy bátran és vitézül verekedtek.”

*

Az utóbbi évszázadok története bizonyítja, hogy a zsidóság társadalmi elfogadtatásának, egyenjósításának egyik útja a katonai szolgálat volt. A zsidók hűségét szülőföldjük iránt aszerint ismerték el, milyen mértékben tüntették ki magukat a harctereken.

Elmondhatjuk, hogy a magyarországi zsidók bátor katonák és kiváló parancsnokok voltak.

Világháborús katonadal:

A Múlt és Jövő 1916-os márciusi számából

Friedmann S. Gyula

Zsidó önkénytes*

(1848)

Erőben dús, de vagyonban szegény,
Katonává lett Elías legény;
Önkénytesen ragadta a fegyvert,
Kütiüntetésre bár nem tebet szert.

Oda hagyja a kedves szeretőt,
Nem tartandja ő már a menyegzőt.
„Ne sírjál Rebekám édes szentem!
Hűz a honért katonának mentem –

Ne sírjál galambom, drága lélek!
Ha majd tíz esztendő múlva élek,
Vitéz pályámról ha visszatérek,
Tőled akkor megint csókot kérek.

És ha sebet látandasz az arcban,
Mellyet odakin kaptam a harcban;
Annál lángolóbban fogsz szeretni,
Régi búdat szívembe temetni.

De ha véres csatamezőn talál
A kérlelhetetlen kegyetlen balál: –
Tudd, hogy kibúttott egy bátor szívet,
Hon-szerető s vallásához hívet.
Nem koszorúzand engem a babér,
Jutalmatlanul folyt a zsidó vér; –
Mellemen nem függend az érdemkereszt,
Zsidót díszfokra emelni a törvény nem ereszt.

De ám szívembe véstem a törvényt,
Melly áraszt a világra örök fényt; –
S teljesítve szent parancsolatját,
Öntudatomtól veszem jutalmát.

Heverjen a gazdag bár pamlagján,
Lakjék jól a fényűző maszlagján:
Neki az öntudat babért nem nyujt,
Engem a bánat ostora nem sujt.

Egy csep se busúlj hát Rebekám!
Csak gyakran emlékezz vissza reám!
Mindig bírandok egy bátor szívet,
Hon-szerető – s vallásához hívet.

Bauer ezredes úr...*

Bauer ezredes úr levelet írt a frontról,
Katonát kért a harctérre Somogyból – Tolnárról.
A levelet kiragasztják a községházára,
S mennek az új regruták vígan sorozására.

A kaposi nagy korcsmában katonát soroznak,
Aki bevált, neve mellé kétszer négyet írnak!
Uj regruta büszkén szól az alispánnak:
Alispán úr! Pántlikapénzt a „rosszebbakának!”

* Felbert Pál 44-es szakaszvezető verse. Ezt a katonadalt a világháború után is, még bosszú ideig énekelték Somogyban.

Rosenzweig Salamon

Egy magyar izraelitának bús dala**megvetett szerelméről**

(1848)

Bús dalt zengek! szívrepeosztót!
Mert busítja lelkemet,
Hogy forró szerelmem tárgya
Viszont engem nem szeret. –

Hogy nem szeret az, a kiért
Élni, halni dicsőség;
nem szeret bár édes anyám
S érte szívem lánggal ég.

Anyám! Anyám! drága hazám!
Mért nem szánod fiadat?
Félreismerni mi készlet?
Mi gunyolni jajimat?

Tán azt tartod, hogy nem lehet
Haza iránt vonzalmam?
Téged anyaként szeretni,
Hogy nincs arról fogalmam?

*Turocz-Trostler József és Zsoldos Jenő (szerk.), 1940. Száz Év Előtt: Az első magyar-zsidó írónemzedék, Budapest, A pesti izr. hitközség leánygimnázium „Báró Eötvös József” Önképzőköre